
Sto let od narození zakladatele české demoskopie Čeňka Adamce (19. 11. 1916 – 12. 10. 1997)

Výzkumníci veřejného mínění na celém světě zaštiťují svou činnost (pravdivou) „pohádkou“ o tom, jak George Gallup při amerických prezidentských volbách v roce 1936 převezl časopis *Literary Digest* (méně se už připomíná, že v roce 1948 se pro změnu zmýlil Gallup). Alespoň čeští kolegové by k tomu však mohli a měli připojit ještě jeden, neméně zajímavý příběh: jak Čeňek Adamec díky pevné víře v demoskopii přes všechna protivenství výzkumy veřejného mínění v našich poměrech etabloval a vytvořil tak pevný základ, z něž dodnes čerpá jak akademická sféra, tak (především) množství soukromých výzkumných agentur.

Adamec pocházel z Ivančic a po absolvování gymnázia odešel do Prahy studovat na techniku, na tehdejší Vysokou školu obchodní, kde se seznámil s Janem Mertlem. Ještě v průběhu studií se přitom stal jeho pomocnou vědeckou silou, kromě Mertla jediným dalším zaměstnancem tamního Ústavu sociologie a politické vědy – ve své době to bylo něco zcela výjimečného, ohromný úspěch, na kterém se vedle Adamcova nadání a pracovní píle podílel také podstatný kus štěstí. Adamec se však k němu „obrátil zády“: zatímco jeho profesor patřil ke kritikům demokracie, nejen v meziválečném Československu, a otevřeně inklinoval k politické pravici, Adamcovo politické přesvědčení bylo právě opačné. Jejich cesty se proto nezávisle na uzavření českých vysokých škol na podzim roku 1939 rozešly: Mertl byl víceméně donucen k propagaci druhorepublikového a pak protektorátního režimu, zatímco Adamec se zapojil do odbojové činnosti a na sklonku roku odešel do exilu, v lednu 1940 ve Francii vstoupil do československé zahraniční armády a v červenci byl se svou jednotkou evakuován do Británie. V armádních službách zůstal až do konce války, anglického pobytu však využil i ke studiu. Učarovaly mu gallupovské výzkumy, o nichž četl v *Public Opinion Quarterly*, zkontaktoval britskou organizaci Mass-Observation a důkladně se seznámil s teorií i praktickým prováděním demoskopických šetření.

Po demobilizaci se Adamec vrátil na Vysokou školu obchodní, kam jeho někdejší učitel jako „notorický kolaborant“ neměl přístup, a ještě před obhájením disertace se stal asistentem. Zapojil se rovněž do činnosti Sociologického kruhu posluchačů vysokých škol pražských, kterému vdechl život obrovský kredit, který tehdy sociologie požívala. Zájem veřejnosti byla nicméně jedna věc a uzavřený svět akademie druhá: mladý asistent sice mohl psát do novin a krátkodechého popularizačního časopisu *Kruh* a pár článků otiskl i v tehdejších sociologických revuích, starší kolegové jej však nebrali příliš vážně. A to přesto, že do české sociologie uváděl „žhavé novinky“ v podobě výzkumů veřejného mínění a metody náhodného výběru vzorku (v tomto případě nicméně patří prvenství statistikovi Františku Egermayerovi). Adamec proto zvolil jinou cestu: nechal se angažovat Josefem Koptou na ministerstvo informací, kde se zapojil do budování Českoslo-

venského ústavu pro výzkum veřejného mínění. Nestal se sice jeho ředitelem, jen výkonným redaktorem ústavního časopisu *Veřejné mínění*, jeho podíl na fungování ústavu byl však klíčový – zavedl gallupovskou metodologii, vybudoval a školil tazatelskou síť, připravil a analyzoval podstatnou část provedených šetření. Do češtiny přeložil také Gallupovu příručku *Průvodce po výzkumu veřejného mínění* (Praha: Orbis 1948).

Přestože byl první československý demoskopický institut založen víceméně „na koleně“ a politické, sociální a marketingové průzkumy, které prováděl, měly k dokonalosti daleko, získal značnou pozornost veřejnosti velmi přesnou předpověď výsledků parlamentních voleb v roce 1946. To se mu nejspíš stalo i osudným, protože před nadcházejícími volbami v roce 1948 z prvních výsledků průzkumů začal vycházet prudký propad preferencí KSČ. Zásahová jednotka ministerstva vnitra dotazníky a veškeré materiály „včas“ zabavila, podle některých tvrzení dokonce tento incident uspil komunistický převrat. Dny ústavu tím byly každopádně sečteny, i když ve stále omezenějších podmínkách živořil ještě další dva roky, a Adamec si musel hledat jinou práci. Vystřídal několik krátkodobých míst a nějaký čas strávil dokonce ve vyšetřovací vazbě, k politickému procesu však v jeho případě nakonec nedošlo.

Trvale zakotvil v roce 1953 v Ústavu zdravotnické osvěty, od poloviny padesátých let směl i publikovat – ovšem na „bezpečná“ témata (sociologie byla tehdy zakázána) a alespoň rámcově v duchu dobové ideologie. Prvním pokusem byla kniha *Šarlatáni včera a dnes* (Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1956, 2. vyd. 1959), v níž líčil „nevědecké“ léčitelství od středověku po současnost, později se věnoval propagaci zdravé výživy a modernizaci kuchařských předpisů. Podobně jako v případě jiného „odstaveného mladého sociologa“ Jiřího Musila, který zakotvil v Ústavu hygieny, však stále výrazněji začal v rámci své práce uplatňovat sociologické metody, zprvu „na zapřenou“, a když později začala být sociologie opět brána na milost, stále výrazněji. Cestu k tomu dláždilo připuštění oboru a jeho postupné protežování v Sovětském svazu, které nezůstalo bez vlivu na jeho satelity – v polovině šedesátých let byly (znovu)založeny univerzitní katedry sociologie, Sociologický ústav ČSAV a další instituce, v roce 1967 k nim přibyl akademický Ústav pro výzkum veřejného mínění. Podobně jako v případě „starého“ ústavu v jeho vedení stáli manažersky schopní a politicky krytí pracovníci, kteří nicméně o demoskopii nevěděli vůbec nic, záštitu odbornosti mu poskytl Dragoslav Slejška, bylo však třeba najít někoho, kdo bude vědět, co a jak – Čeněk Adamec se opět chopil příležitosti, byť v „novém“ ústavu nemohl být ničím víc než odborným pracovníkem.

V Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV Adamec vedl výzkumné a tazatelské oddělení, zorganizoval tazatelskou síť a vypracoval metodologii výzkumů a jejich analýz, živě a v českých poměrech novátorsky se přitom zajímal o využití počítačů. Napsal několik metodologických článků do *Sociologického časopisu* a interní příručku pro tazatele ÚVVM ČSAV, později mohl podepsat několik shrnutí výzkumných zpráv, širší publikační možnosti však nedostal – před-

mluvu k českému překladu Elisabeth Noellové napsal Václav Lamser, ačkoli ani jeho „politické krytí“ rozhodně nebylo bezproblémové. Adamec i „jeho“ ústav si však nikterak nepolepšili maximálním využitím možností pražského jara, řadou výzkumů věnovaných aktuálním politickým otázkám a necenzurovanou prezentací jejich výsledků. Omezení činnosti a zavření ústavu na sebe proto po nástupu tzv. normalizace nenechalo dlouho čekat, definitivně k němu došlo v roce 1972; část zaměstnanců pod vedením Karla Rychtaříka přešla do Federálního statistického úřadu, Adamce se to však přirozeně netýkalo. Nakrátko se vrátil do Ústavu zdravotnické výchovy, ještě téhož roku však přešel na fakultu tělesné výchovy a sportu, kde mohl o sociologii alespoň přednášet; publikoval pod hlavičkou Ústavu zdravotnické výchovy nebo Ústavu pro výzkum kultury.

Adamcovo úsilí o etablování výzkumů veřejného mínění v Československu tím však ještě neskončilo – dožil se listopadového převratu, a když v rámci statistického úřadu začalo docházet k transformaci, respektive ke vzniku autonomního Institutu pro výzkum veřejného mínění (dnes Centra pro výzkum veřejného mínění, CVVM, v rámci Sociologického ústavu AV ČR), byl povolán jako jeho prozatímní ředitel. Zadostiučnění trvalo sice jen několik měsíců, Adamec však byl jedním z těch, již se zasloužili o zachování nezávislé akademické instituce věnující se demoskopii. Ředitelé a majitelé většiny velkých soukromých agentur pro výzkum veřejného mínění vzešli naopak z tehdejšího Ústavu pro filosofii a sociologii ČSAV, a i když mohli publiku nabídnout víc než čtyřiasedmdesátiletý Adamec, neznamená to, že by se z jeho odkazu neučili a nenavazovali na něj.

Do svých vzpomínek na první ústav pro výzkum veřejného mínění, které zpracoval na zakázku rodičího se Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV / AV ČR, Čeněk Adamec vkomponoval několik trvale aktuálních otázek:

- „Neláká neprůhlednost procesu zjišťování a kvality výsledků k jejich zneužití? Neposkytuje průzkum příležitost politickým stranám k zákeřnému ovlivňování voličů?
- Je žádoucí a uskutečnitelný nějaký způsob regulace průzkumů při zachování svobody výzkumu a získávání informací?
- Které postupy je nutno zdokonalit, aby výsledky mohl považovat za bernou minci historik a které by mohl přijímat politik za komponentu svého rozhodování?
- Není převažující používání zavřených otázek, dokonce jedné otázky, nepřipustným nástrojem věrného postihování tak složitého jevu, jakým je veřejné mínění?
- Nevede zkrácená prezentace výsledků, například bez uvedení formulace otázky a počtu dotázaných, k zatajování výběrových chyb a možných omylů?
- Navazují průzkumy v jejich současné realizaci skutečně na doporučení T. G. Masaryka, aby demokracie se opírala o vědu, i o vědu empirickou a induktivní, vědu o lidech a pro lidi?“

(Č. Adamec. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: ÚSD AV ČR 1996, s. 91).

Myslím, že tyto pochybnosti a plně uvědomované nebezpečí, které v sobě demoskopie skrývá, jsou tím nejlepším odkazem, který české sociologii mohl jeden z jejích klíčových představitelů ve 20. století dát.

Zdeněk R. Nešpor